

صلى الله عليه وسلم

## به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه کارشناسی ارشد آقای نبی الله مومنی گوجانی تحت عنوان «تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در حقوق ایران» را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر محمد جعفر حبیب زاد	استاد	
۲- استاد مشاور	دکتر باقر شاملو	استادیار	
۳- استاد ناظر	دکتر علی نجفی توانا	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر محمود صابر	استادیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر محمود صابر	استادیار	

## آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته **حقوق جزا و جرم شناسی** است که در سال **۱۳۸۸** در دانشکده **علوم انسانی**

دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر **حبیب زار**، مشاوره و سرکار خانم/جناب آقای دکتر **یاکوب شاکری** و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب **نیلوفر سوسنی کوهانی** دانشجوی رشته **حقوق جزا و جرم شناسی** مقطع **کارشناسی ارشد** تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی:

**نیلوفر سوسنی کوهانی**  
تاریخ و امضا:

## آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

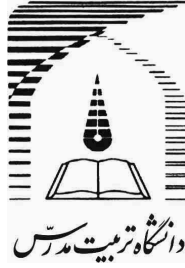
ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب، سید الهادی موسوی لوجانی، دانشجوی رشته حقوق و اقتصاد، ورودی سال تحصیلی ۱۳۸۵، مقطع کارشناسی ارشد، دانشکده علوم، متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز، اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا: .....  
تاریخ: ۲۰/۱/۸۷



دانشگاه آزاد اسلامی  
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی

## آثار مستی بر مسؤولیت کیفری در حقوق کیفری ایران

نبی الله مؤمنی گوجانی

استاد راهنما:

دکتر محمد جعفر حبیب زاده

استاد مشاور:

دکتر باقر شاملو

بهمن ۱۳۸۸

تقدیم به

پدر و مادرم،

به پاس زحمات و تلاشهای آنها،

و با تشکر از همسر و فرزندم،

به پاس همراهی و بردباری های آنها.

## تشکر و قدردانی

خداوند متعال را سپاس می‌گوییم که در پرتو عنایات خاصه‌اش، توفیق حاصل گردید تا در راهی که همواره ممدوح انبیاء و اولیاء الهی بوده است، گام بردارم و با ارشاد همه اساتید گرانقدر که پیوسته و در مراحل مختلف تحصیل اینجانب را هدایت و یاری نموده‌اند، بتوانم کار تدوین این پایان نامه را به انجام برسانم.

لذا بر خود واجب می‌دانم که مراتب احترام خود را به پاس زحمات علمی و عملی ایشان اعلام دارم. در این میان بویژه از استاد فرهیخته و اندیشمند، جناب آقای دکتر محمد جعفر حبیب زاده، که از ابتدا تا انتهای نگارش پایان نامه، با راهنمایی‌های مستمر و مؤثر خویش مرا یاری دادند، تشکر نمایم. همچنین از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر باقر شاملو که اینجانب را از ارشادات خویش بی‌نصیب نگذاشتند کمال تقدیر و تشکر خود را اظهار نمایم.

نسبت به اساتید محترم ناظر، جناب آقای دکتر علی نجفی توانا و جناب آقای دکتر محمود صابر نیز که با دقت و درایت ویژه و نیز با صعهی صدر فراوان به بررسی این پایان نامه پرداخته‌اند، نهایت تشکر و تقدیر خود را بیان می‌دارم.

## چکیده

از منظر حقوقی مجازات زمانی بر مرتکب جرم تحمیل می شود که از لحاظ کیفری، مسؤول شناخته شود. برای تحقق مسؤولیت کیفری، صرف انجام رفتار مادی، کفایت نمی کند، بلکه رفتار مرتکب باید ناشی از اراده آزاد و خودآگاه او باشد. در این میان توجه ویژه به مستی به عنوان یکی از علل مانع مسؤولیت کیفری - که نیروی آگاهی و اراده (عقل و اختیار) را مخدوش می کند - ضروری است. در نظام حقوقی ایران، به رغم شناسایی و تصدیق مستی به عنوان یکی از علل مانع مسؤولیت کیفری، ابعاد و زوایا و نحوه تأثیر آن بر مسؤولیت کیفری مرتکب جرم چندان روشن نیست و ملاک، ضابطه و مرجع تشخیص مستی مشخص نیستند. قانون گذار قتل در حال مستی را با سه شرط مستوجب قصاص نمی داند: اول، قتل در حال مستی واقع شده باشد. دوم، مست به کلی مسلوب الاراده شده باشد. سوم، خود را برای ارتکاب قتل مست نکرده باشد. لیکن در موارد دیگر از جمله ارتکاب جنایات کم تر از قتل و سایر جرایم (همچون حدود و تعزیرات) در حال مستی، سکوت اختیار نموده است. ماده ۵۳ قانون مجازات اسلامی، مسؤولیت کیفری مست را پذیرفته است، در صورتی که شرب خمر به منظور ارتکاب جرم باشد، مرتکب به مجازات شرب خمر و جرم ارتكابی محکوم می گردد، لیکن اگر شرب خمر به منظور ارتکاب جرم نباشد، سکوت اختیار نموده است. با توجه به مفهوم مخالف ماده مذکور، شرب خمر می تواند رافع مسؤولیت کیفری باشد ولی مانع اجرای مجازات شرعی به دلیل مصرف مواد سکرآور نخواهد بود.

این موضوع، موجب شده است که نظام حقوقی ایران در مواجهه با چالش های قانونی، نظری و عملی فرا روی در باب مستی - به عنوان یکی از عوامل مانع از مسؤولیت کیفری - با مشکل مواجه شود. راه حل برون رفت از این مشکل، توجه قانون گذار به آثار ایراد خلل به اراده و اختیار و قوه تمییز در نتیجه مستی و اتخاذ رویکرد حقوقی در خصوص تعیین ضابطه و مرجع تشخیص مستی و اهتمام ویژه نسبت به مسائل مستحدثه و داروهای روان گردان جدید است و به طور کلی تدوین مقررات جامع و مانع در خصوص ارتکاب قتل و به طور کلی سایر جرایم در حال مستی است.

**کلید واژه ها:** مستی، مسؤولیت کیفری، مسلوب الارادگی



## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مفاهیم مقدماتی.....
۲	۱-۱- کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱-۱- مقدمه.....
۵	۱-۱-۲- بیان مسأله و کلیات تحقیق:.....
۹	۱-۱-۳- سابقه و ضرورت انجام تحقیق و پیشینه مقررات کیفری در زمینه مستی.....
۱۲	۱-۱-۴- اهداف کلی تحقیق.....
۱۴	۱-۱-۵- روش تحقیق و ابزار گردآوری اطلاعات.....
۱۵	۱-۲- واژه شناسی.....
۱۵	۱-۲-۱- مفهوم لغوی.....
۱۶	۱-۲-۲- مفهوم اصطلاحی.....
۱۷	۱-۲-۲-۱- تعریف به اعتبار منشاء.....
۱۸	۱-۲-۲-۲- تعریف به اعتبار آثار.....
۱۹	۱-۳- انواع مستی.....
۱۹	۱-۳-۱- مستی به اعتبار میزان اثر.....
۲۰	۱-۳-۲- مستی به اعتبار وصف ماده.....
۲۰	۱-۳-۲-۱- مستی با مشروبات الکلی (مستی تر):.....
۲۲	۱-۳-۲-۲- مستی با مواد مخدر و داروهای روان گردان (مستی خشک).....
۲۳	۱-۳-۲-۳-۱- مواد خواب‌آور یا سستی زا.....
۲۵	۱-۳-۲-۳-۲- مواد توهم زا.....
۲۶	۱-۳-۲-۳-۳- مواد توان زا یا محرک.....
۲۸	۱-۳-۲-۳-۴- مواد آرام بخش.....
۲۸	۱-۳-۳- مستی ارادی و غیر ارادی.....

- ۴-۱. مستی ناشی از الکل و مواد مخدر و داروهای روان گردان..... ۳۰
- ۵-۱. تشخیص مستی..... ۳۴
- ۱-۵-۱. تشخیص مستی از منظر علمی (پزشکی)..... ۳۴
- ۲-۵-۱. تشخیص مستی از منظر فقه و قوانین کیفری..... ۳۶
- ۱-۲-۵-۱. از منظر فقه کیفری..... ۳۷
- ۲-۲-۵-۱. قوانین کیفری ایران..... ۳۸

## فصل دوم: مسؤولیت کیفری و شرایط زوال آن در اثر مستی..... ۴۱

- ۱-۲ مسؤولیت کیفری..... ۴۳
- ۱-۱-۲ مسؤولیت کیفری نسبی و مسؤولیت کیفری مطلق..... ۴۶
- ۲-۲. مبانی مسؤولیت کیفری..... ۵۱
- ۱-۲-۲. ۱. مبانی قانونی..... ۵۱
- ۲-۲-۲. ۲. مبانی اخلاقی..... ۵۳
- ۳-۲. اهلیت جنایی..... ۵۴
- ۱-۳-۲. ارکان اهلیت جنایی..... ۵۵
- ۱-۱-۳-۲. ۱. علم (آگاهی)..... ۵۵
- ۱-۱-۳-۲. ۲. علم حکمی..... ۵۶
- ۲-۱-۳-۲. ۲. علم موضوعی..... ۵۷
- ۲-۱-۳-۲. ۲. اراده..... ۵۹
- ۴-۲. زوال مسؤولیت کیفری بر مبنای اخلاقی در شرایط مسؤولیت کیفری..... ۶۰
- ۱-۴-۲. ۱. اخلاقی در اراده..... ۶۰
- ۱-۱-۴-۲. ۱. مستی ارادی..... ۶۱
- ۱-۱-۴-۲. ۲. مستی ارادی به منظور ارتکاب جرم..... ۶۲
- ۱-۱-۴-۲. ۲. به منظور ارتکاب جرم خاص و ارتکاب جرم منظور..... ۶۴
- ۲-۱-۴-۲. ۲. به منظور ارتکاب جرم خاص و ارتکاب جرم غیر منظور..... ۶۵

- ۶۶.....۲-۴-۱-۱-۲مستی ارادی بدون منظور ارتکاب جرم.....
- ۶۸.....جرم.....
- ۶۹.....۲-۴-۱-۱-۲. بدون منظور ارتکاب جرم خاص و قطع و یقین بر ارتکاب
- ۶۹.....۲-۴-۱-۲. مستی غیر ارادی.....
- ۷۱.....۲-۴-۱-۲. ناشی از اجبار.....
- ۷۲.....۲-۴-۱-۲. ناشی از اضطرار و درمان.....
- ۷۲.....۲-۴-۱-۳. ناشی از اشتباه.....
- ۷۳.....۲-۴-۲. اخلال در عقل(مست لایعقل).....
- ۷۵.....۲-۴-۳. زوال مسؤولیت کیفری بر مبنای اخلال در شرایط تحقق جرم.....
- ۷۶.....۲-۴-۳-۱. اخلال در رکن روانی.....
- ۷۷.....۲-۴-۱-۱. اخلال در سوءنیت عام.....
- ۷۸.....۲-۴-۳-۱-۲. اخلال در سوءنیت خاص.....

## فصل سوم: جلوه‌هایی از احکام مستی در مقررات کیفری ایران..... ۸۰

- ۸۱.....۳-۱. قتل عمد در حالت مستی.....
- ۸۲.....۳-۱-۱. شرایط رفع قصاص.....
- ۸۷.....۳-۱-۱-۱. ماهیت و شرایط مسلوب الارادگی.....
- ۸۹.....۳-۱-۲. بررسی ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی.....
- ۹۵.....۳-۲. ارتکاب سایر جرایم.....
- ۹۶.....۳-۲-۱. ارتکاب سایر جنایات عمدی مستوجب قصاص.....
- ۹۸.....۳-۲-۲. مستی مرتکب در جرایم مستوجب دیه.....
- ۹۹.....۳-۲-۳. جرایم مستوجب حد.....
- ۱۰۲.....۳-۲-۴. جرایم مشمول عنوان تعزیر و مجازات بازدارنده.....
- ۱۰۲.....۳-۳. ضمانت اجرای ارتکاب جرم در حالت مستی.....

۱۰۳.....	۱-۳-۳. ضمانت اجرای کیفری.....
۱۰۴.....	۱-۱-۳-۳. ضمانت اجرای کیفری ساده.....
۱۱۱.....	۲-۱-۳-۳. ضمانت اجرای کیفری مشدد.....
۱۱۲.....	۱-۲-۱-۳-۳. تشدید مجازات در فرض مستی به منظور ارتکاب جرم.....
۱۱۳.....	۱-۱-۲-۱-۳-۳. شرایط تشدید مجازات.....
۱۱۶.....	۲-۲-۱-۳-۳. رانندگی در حال مستی.....
۱۱۸.....	۲-۳-۳. ضمانت اجرای مدنی.....
۱۲۲.....	نتیجه گیری.....
۱۲۵.....	پیشنهادات.....
۱۲۷.....	فهرست منابع.....
۱۲۷.....	۱. فارسی.....
۱۲۷.....	۱-۱. کتاب ها.....
۱۳۰.....	۲-۱. مقالات.....
۱۳۲.....	۲. منابع عربی.....
۱۳۳.....	۳. منابع اینترنتی.....
۱۳۴.....	پیوست.....
۱۴۳.....	چکیده انگلیسی.....

# فصل اول

مفاهیم مقدماتی

## ۱-۱- کلیات تحقیق

### ۱-۱-۱- مقدمه

از ابتدای شکل‌گیری جوامع انسانی، همواره ارتکاب برخی رفتارهای مغایر و مخالف با هنجارهای گروهی، واکنش متقابلی از طرف اعضای آن گروه در پیش داشته است. این واکنش، در ادوار مختلف و به اعتبار گستره‌ی جغرافیایی خاص، ماهیت و وصف ویژه‌ای یافته است. دین مقدس اسلام به طور کلی مصرف مشروبات الکلی و هر آنچه باعث مستی باشد، کم یا زیاد حرام نموده و استعمال کننده را مستحق تحمّل حدّ جلد می‌داند. در قرآن کریم آیات متعددی در تحریم شرب خمر و تبعاً مست شدن وجود دارد، از جمله می‌توان به سوره توبه آیات ۲۱۸ و ۲۱۹، سوره نساء آیه ۴۳ اشاره کرد. لیکن آیات ۹۰ تا ۹۳ سوره مائده مصداق بارز حرمت شرب خمر است.<sup>۱</sup> پیامبر اکرم (ص) از شراب به عنوان «ام الخبائث» نام برده و آن را اساس و ریشه همه انحرافات و زشتیها معرفی نموده است و جامعه اسلامی و مسلمین را از شرابخواری و می‌گساری جداً برحذر داشته و فرموده است: «از این پس که خداوند به وسیله من شراب خواری را حرام فرمود، هر کس شراب بنوشد اگر از زنی خواستگاری کرد شایسته نیست دختر به او دهند و اگر شفاعت کرد نباید شفاعتش را بپذیرند اگر خبری نقل کرد شایسته نیست او را تصدیق کنند و

---

۱- جعفری، عمران؛ *مبانی فقهی و حقوقی جرایم شرب خمر و قمار بازی*، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، ۷۹-۱۳۷۸، صص ۴۴-۴۵.

نباید کسی او را امین بشمارد»<sup>۱</sup>. با نگاهی به سیر تاریخی حقوق کیفری می‌توان دریافت که بحث راجع به مسؤولیت افراد- صرفنظر از تفاوت‌های کمی و کیفی- در مقاطع زمانی و مکانی مختلف همواره مطرح بوده است. به گونه‌ای که امروزه از منظر حقوق کیفری، فردی مسؤول است که علاوه بر توانایی ذهنی برای تشخیص و تمییز امور، از اراده‌ی آزاد در ارتکاب رفتار نیز بهره‌مند باشد. تقریباً همه مکاتب حقوق کیفری به لزوم وجود عنصر روانی جرم معتقد می‌باشند. پیروان مکتب کلاسیک که طرفدار «آزادی اراده» و «اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها» بوده‌اند، مبنای عنصر روانی را اراده آزاد می‌دانستند.<sup>۲</sup> نئوکلاسیک‌ها، با تعدیل اندیشه‌ی اراده آزاد مکتب کلاسیک، معتقد بودند، هر چند انسان به طور معمول آزاد است، لیکن می‌تواند در یک زمان معین از زندگی خود به لحاظ وجود اعمال غیر ارادی غریزی و هیجانی آزاد نباشد. نئوکلاسیک‌ها نخستین کسانی بودند که پی بردند انسان می‌تواند موقتاً فاقد آزادی باشد یا برای مدتی نسبت به یک فرد دارای آزادی کمتری باشد.<sup>۳</sup> در نظر ایشان انسان دارای مسؤولیت اخلاقی است.<sup>۴</sup> طرفداران مکتب تحقیقی اعتقاد به جبری بودن رفتار مجرمانه و عدم آزادی اراده انسان داشتند، مبنای مسؤولیت فرد را «حالت خطرناک» وی می‌دانستند و نه «مسؤولیت اخلاقی». مکتب دفاع اجتماعی نوین اعتقاد به آگاهی و شعور انسان نسبت به نتایج اعمال ارتكابی داشت و خود را مقید به رعایت کرامت انسانی و توجه به شخصیت او می‌داند. بر این مبناء مسؤولیت کیفری عموماً تنها بر فاعل قابل سرزنشی که رفتارش منتج به یک صدمه‌ی ممنوعه شده است تحمیل می‌گردد. این‌که متهم صرفاً مرتکب

---

۱- نوری، آیت الله میرزا حسن؛ *مستدرک الوسائل*، جلد هفدهم، بیروت: توسل آل، ۱۴۰۸ه. ق، ص ۵۲.

۲- نوربها، رضا؛ *زمینه حقوق جزای عمومی*، چاپ سیزدهم، تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۴، ص ۱۱۲.

۳- پردال، ژان؛ *اندیشه‌های حقوق کیفری*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، با همکاری مؤسسه نشر یلدا، ۱۳۸۱، ص ۲۰۵.

۴- گلدوزیان، ایرج؛ *بایسته‌های حقوق جزای عمومی*، چاپ دهم، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۴، ص ۵۶.

فعل ممنوعه و یا موجب صدمه‌ای ممنوعه‌ای شده است کفایت نمی‌کند. او باید این کار را در شرایط و اوضاع و احوالی انجام داده باشد که وی را بتوان به طور مناسبی در قبال رفتارش سرزنش نمود. پدیده مسئولیت و نگرش به انسان به عنوان یک عامل اخلاقی منجر به قبول گسترده این نظریه شد که سرزنش و مجازات تنها در صورتی توجیه پذیر خواهد بود که شخص ارتکاب جرم را برگزیده باشد. چنانچه ملاحظه می‌شود، اساسی‌ترین عامل برای امکان سرزنش و استقرار مسئولیت اخلاقی شخص بزهکار، بهره‌مندی از آزادی اراده و توانایی‌گزینش است.

در کشورهای تابع «نظام کامن لا» بر این مهم تأکید می‌شود که دادگاه مکلف است: «بدون هیچ شک و شبهه معقولی» ثابت نماید که شخص متهم به ارتکاب جرم، به شکل ارادی و با قصد ارتکاب رفتار مجرمانه اقدام کرده است. بر این اساس، چنانچه شخصی مرتکب رفتار مجرمانه‌ای شود، درحالی که آن گونه مست بوده که شک و شبهه‌ی معقولی - مبنی بر این که آیا وی به شکل ارادی و با قصد، مرتکب رفتار یاد شده گردیده است یا نه - وجود داشته باشد، باید تبرئه گردد. در هر حال، اثبات وجود اراده و نیز قصد مجرمانه در زمان ارتکاب جرم، کاملاً ضروری است.<sup>۱</sup>

به طور کلی می‌توان گفت، مستی غالباً به صورت ارادی ایجاد شده و معمولاً اشخاص به منظور ایجاد حالت مستی و نشئگی، مشروبات الکلی یا مواد مخدر استفاده می‌نمایند. مستی یک گناه ارادی است و مرض محسوب نمی‌شود. لذا شخص مست می‌بایست در برابر رفتار منجر به نقض قراردادهای اجتماعی خود مسؤول باشد.

قوانین کیفری در مقام تعیین چارچوب نظام مسئولیت کیفری می‌باشند. مسئولیت کیفری

---

۱- کلارسون، کریستوفر؛ *تحلیل مبانی حقوق جزا*، ترجمه حسین میر محمد صادقی، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۱، صص ۷۲-۷۱.



خود، مسبوق به احراز پیشین اهلیت جنایی است که مبنای این اهلیت اراده می‌باشد. در نظام کیفری ایران توجه چندانی به ارکان، شرایط و اوصاف و مبانی کلی مسؤولیت کیفری و پیش شرط اساسی آن یعنی «اهلیت جنایی»، به خصوص اراده به عنوان مبنای اهلیت جنایی نگردیده است و صرفاً از مستی به عنوان یکی از موانع تحقق مسؤولیت کیفری نام برده شده است. رویکردهای نوین مربوط به مسؤولیت کیفری نویدبخش افق تازه‌ای در عرصه حقوق کیفری است. که می‌توان با بهره‌گیری از این رویکردها در خصوص مستی و آثار ناشی از آن، ضمن تبیین مفهوم مستی در حقوق کیفری و شناخت دقیق و تحلیل مسؤولیت کیفری، تا حد بسیاری نسبت به رفع چالشهای قانونی و قضائی نظام عدالت کیفری ایران مؤثر بود.

#### ۱-۱-۲- بیان مسأله و کلیات تحقیق:

مستی که در عداد موانع نسبی تحقق مسؤولیت کیفری است هم از حیث نظری و هم از حیث قانونی شایان توجه می‌باشد. امروزه اکثر حقوق‌دانان معتقدند که برای تحقق جرم و تحمیل مسؤولیت کیفری بر مجرم علاوه بر پیش بینی عمل مجرمانه در قانون و ارتکاب آن توسط بزهکار، قرار داشتن وی در حالتی که بتوان از نظر روانی عمل مجرمانه و مسؤولیت جزائی را به او منتسب دانست، ضروری است. به دیگر سخن از منظر حقوق کیفری، برای تحقق جرم، صرف ارتکاب رفتار مجرمانه از سوی مرتکب آن کافی نیست، زیرا برقراری ارتباط روانی بین فعل و انفعال ذهنی مرتکب (رکن روانی) و عملیات مادی و اجرایی جرم (رکن مادی) امری ضروری است. قوانین کیفری ماهوی، اساساً مبین حدود مسؤولیت کیفری و احکام راجع به آن در ارتباط با عناوین مجرمانه‌اند. تحقق مسؤولیت کیفری نیز خود مسبوق به احراز قابلیت است که فاعل رفتار مجرمانه را مستحق تحمل تبعات رفتار یاد شده می‌گرداند که در اصطلاح، اهلیت جنایی نامیده می‌شود. با توجه به این که پیش شرط اساسی انتساب و استناد مسؤولیت

کیفری، اهلیت جنایی است که خود مبتنی بر آگاهی و اراده است، در واقع ضرورت وجودی اراده به عنوان عنصر بنیادین مشترک در تمامی جرایم - خواه عمدی، خواه غیر عمدی - مورد اجماع حقوق دانان است. بنابراین، مستی به عنوان دفاعی نسبت اتهام کیفری، در بخش مربوط به رکن معنوی جرایم مورد بررسی قرار می‌گیرد. لازم و ضروری است که دفاع مستی صرفاً در شرایط و اوضاع و احوال خاص آن اعمال شده و تنها محدود به مواردی باشد که واقعاً عنصر روانی جرم مفقود باشد. این در حالیست که به جرأت می‌توان گفت قانون‌گذار، حقوق دانان، و کلاء و حتی دادگاهها، ساز و کارها و پارامترهای چنین دفاعی را به درستی نمی‌شناسند، لذا باید حدود و ثغور این دفاع شناسانده شود، برای تحقق مسؤولیت کیفری، به دو عنصر اساسی نیاز است؛ نخست، توانایی ذهنی برای تشخیص و تمییز امور (عقل)؛ دوم آزادی اراده. (اختیار) هر یک از این عناصر - شرط لازم و نه کافی - برای تحقق مسؤولیت است و در صورت فقدان هریک، امکان متوجه ساختن مسؤولیت به یک فرد منتفی است. در این میان، اراده از جایگاه ویژه‌ای در مباحث حقوق کیفری برخوردار است که ضروری است، میزان آگاهی و هوشیاری مست یا به تعبیر قانون مجازات اسلامی مسلوب الاراده نیز مشخص گردد و معلوم گردد که سلب اراده تا کجاست که عنوان مسلوب الاراده بر آن حمل گردد. مضافاً این که مشخص نیست که آیا دایره شمول مستی بر عقل نیز دلالت دارد، یا این که صرفاً محدود به اراده است (مسلوب الاراده).

قطعاً میزان و درجه مستی باید به اندازه‌ای باشد که توانایی‌های فکری و ذهنی شخص را کاملاً مسدود کرده و فرد دیگر، قادر به کنترل و پیش بینی اعمال خود نباشد و در واقع فاقد اراده قصد و باشد.

باتوجه به فرض مسؤولیت قانونی از سوی قانون‌گذار که مورد پذیرش اغلب نظامهای حقوق

کیفری نیز واقع گردیده است، در دوران امر بین مسؤولیت و عدم مسؤولیت، اصل بر مسؤولیت کیفری بوده و قوانین کیفری جدید نیز بر پایه فرض مسؤولیت بنا شده‌اند. بنابراین مستی حالتی است که در نهایت منجر به منع تحقق مسؤولیت کیفری به طور نسبی می‌گردد، هر چند که بین رعایت رکن معنوی و دفاع از جامعه تضاد و تعارض ایجاد خواهد شد.

در نظام حقوقی ایران بی‌آنکه به ارکان، ماهیت و شرایط اثبات مسؤولیت کیفری اشاره شود صرفاً از موانع مجازات نام برده شده است و مستی نیز در زمره موانع نسبی تحقق مسؤولیت کیفری قرار داده شده است. لیکن تاکنون تعریف خاصی از مستی ارائه نگردیده است، مگر این‌که قایل به این امر گردیم که مستی از موضوعات عرفیه است و براساس قاعده «تعریف کُلُّ امرٍ (شیءٍ) بحسبِ عُرْفِهِ» آن را فاقد تعریف خاص بدانیم. درحالی‌که مستی را به اعتبار منشأ آن می‌توان حالتی تعبیر نمود که بر اثر شرب خمر یا استعمال هر ماده شیمیایی دیگر از قبیل مواد مخدر و امثال آن ممکن است ایجاد شود. همچنین به اعتبار علائم و عوارض آن کیفیت مخصوصی است که تحت تأثیر مواد مسکر ایجاد شده و قدرت ارزیابی و تشخیص سود و زیان را از انسان سلب کرده، موجب اختلال تام یا نسبی اراده می‌گردد، به طوری که دراین وضعیت که با سرور و شادمانی همراه است، فرد نظم کلام خود را از دست داده و آنچه را که در حالت عادی قادر به ذکر آن نیست بیان کرده، احساس قدرت و نیرومندی می‌کند.

رویکرد دیگر تحقیق، مطالعه و بررسی مقررات موجود در رابطه با مستی از جمله ماده ۵۳ و نیز ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی است. شایان توجه آنکه ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی نخست یک اصل کلی را بیان می‌کند، قتل در حال مستی موجب قصاص است. در موارد شک در قصاص یا عدم قصاص قاتل مست و تردید در این‌که قتل در حال مستی واقع شده یا خیر این اصل مرجح است. لیکن در ادامه از این اصل کلی، موردی را استثناء می‌کند و آن این است

که چنانچه قتل ارتکاب یافته دارای شرایطی باشد قاتل مست قصاص نخواهد شد. و آن این که، اولاً: قتل در حالت مستی واقع شده باشد. بدین معنا که قاتل در زمان ارتکاب قتل مست باشد، ثانیاً: اختیار و قصد به کلی از قاتل سلب شده باشد. ثالثاً: جانی خود را برای ارتکاب جرم مست نکرده باشد. منظور از ارتکاب جرم، همان قتل می‌باشد. ماده ۵۳ قانون مذکور اشعار می‌دارد: «اگر کسی بر اثر شرب خمر، مسلوب الاراده شده لکن ثابت شود که شرب خمر به منظور ارتکاب جرم بوده است، مجرم علاوه بر مجازات استعمال شرب خمر به مجازات جرمی که مرتکب شده است نیز محکوم خواهد شد». با بررسی مقررات موصوف به این نتیجه می‌رسیم که ماده ۵۳ ق.م.ا به صورت عام و کلی ذکر گردیده و اختصاص به جرم خاص ندارد، درحالی که ماده ۲۲۴ ق.م.ا اختصاص به قتل دارد، مضافاً در ماده ۲۲۴ ق.م.ا اصل بر قصاص در حال مستی است مگر این که ثابت شود قاتل خود را برای قتل مست نکرده باشد. لیکن ماده ۵۳ اصل را بر آن قرارداد که جرم در حالت مستی مجازات ندارد مگر این که ثابت شود، مجرم برای ارتکاب جرم خود را مست کرده باشد.

موضوع شایان توجه دیگر، شیوع و رواج داروهای روان گردان در جوامع امروزی و تأثیری که آنها بر اراده‌ی مصرف‌کنندگان دارد، می‌باشد. به رغم این که قانون گذار در ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی، مستی در اثر شرب خمر را یکی از موانع مصرح تحقق مسؤولیت کیفری فرض نموده است، لیکن در خصوص مواد مخدر و در قانون مبارزه با مواد مخدر و دیگر قوانین موجود در این زمینه، که حالت مسلوب الاراده بودن و آثار آن به مراتب قوی‌تر از حالات عارض در نتیجه شرب خمر است، به هیچ عنوان، بحثی از منع تحقق نسبی یا کلی مسؤولیت کیفری به میان نیامده است؛ اما نظامهای قانونی اغلب کشورها و حتی در قانون مجازات عمومی سابق، با توجه به علت اساسی مربوط به منع تحقق مسؤولیت کیفری که همان «ایراد خلل به اراده»